

**УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ІНСТИТУТ ЕКУМЕНІЧНИХ СТУДІЙ
Магістерська програма екуменічних наук

**МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА
В ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО КАЗКАРСТВА
(ХРИСТІЯНСЬКИЙ І МІФОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ)**

Магістерська робота

Студентка МПЕН: Олесь Пастушак

Науковий керівник: Оксана Олійник,

асистент кафедри української

фольклористики ім. акад. Ф. Колесси

ЛНУ ім. І. Франка,

кандидат філологічних наук

Науковий консультант: Андрій Васьків,

доцент кафедри історії та теорії

культури ЛНУ ім. І. Франка,

кандидат історичних наук

Львів 2010

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Історія дослідження жанру народної казки в наукових студіях: генеза, специфіка, побутування	9
1. 1. Міфологічні витоки казок	14
1. 2. Роль християнських джерел у жанротворенні казки	23
Розділ 2. Вплив казкової традиції на виховання дитини	30
2. 1. Педагогічні елементи у вивченні казок	33
2. 2. Народна казка і курс «Християнська етика»: особливості взаємозв'язків і взаємовпливів	38
Розділ 3. Християнська концепція морально-етичних тем в українському казкарстві	44
3. 1. Морально-етична проблематика в казках про тварин	47
3. 2. Християнський погляд на міфологічну парадигму в чарівних казках ...	52
3. 3. Християнськоетичні аспекти в соціально-побутових казках	60
3. 4. Головні богословсько-етичні моменти в нових народних казках на тему християнської моралі	66
Висновки	76
Список використаної літератури.....	81
Джерела	81
Допоміжна література	82
Довідкова література	88
Глосарій	89
Додаток 1. Розгорнутий конспект уроку з християнської етики в 2 кл. на тему «Роль матері в родині».....	91
Додаток 2. Розгорнутий конспект уроку з християнської етики в 3 кл. на тему «Вдячність дітей своїм батькам».....	98

ВСТУП

Казка дивує чудовластивостями актуалізації уваги реципієнта, навіть не зважаючи на вік. Вона непомітно й ненав'язливо стривожить душу, зачарує серце. У цьому також її наукова вартість. Тому, зокрема, медики щоразу більше оцінюють такі її психологічні властивості та використовують сповна як духовний лік. Педагоги в школі та батьки вдома з роду до роду передають багато моральних установ також за допомогою казкової традиції. Відомо, що дуже помилково вкладати в казку лише естетичну ціль, адже її зміст черпає з життєвої дійсності та моральних здобутків народу.

Актуальність теми. Дослідження українського фольклору розвивалося ще в минулому столітті, проте й до сьогодні залишається потреба в нових наукових пошуках, зокрема в галузі казкознавства. Тож були різні спроби прочитання української казкової традиції, проте ще досі не зроблений її філософсько-богословський аналіз. Найбільше дослідники звертали увагу на встановлення міфологічного підходу у вивченні казки, що обґрунтовувалось самим часом зародження цього жанру та специфікою відображення прадавньої дійсності. Наше дослідження змінює стереоскопічні дзеркальця мікроскопу у фольклористиці і є цілком новою спробою з'ясування передусім морально-етичного значення української казкової традиції. Звичайно, як усім першопрохідцям, можна закидати у похибках чи невдачах, відтак сподіваємося, що ця наукова розвідка лише розпочинає новий шлях у вивченні казок, яким підуть ще багато нових дослідників.

Наголос на християнській актуалізації проблеми зумовлений предметно і пов'язаний зі змінами в освітньому процесі, що в шести областях України до інваріантної частини шкільної освіти додано курс «Християнська етика». Тому залишається потреба в концептуальних напрацюваннях щодо переосмислення педагогічно-психологічно-богословського значення матеріалу, що становить головно об'єкт дитячої перцепції. Оскільки найбільший вплив казки мають у дитячому віці, тому слід збагнути їхню істинну якісну моральну роль на сприйняття і виховання етичних цінностей.

Поповича («Світогляд давніх слов'ян»), який обґрунтував ідеологему кризи язичництва, як застарілої системи поглядів. Він віддає належне якісній зміні світогляду людей, розвитку цивілізації з прийняттям християнства у Київській Русі. Дослідник стверджує, що до X ст. язичництво вичерпало себе як система світосприйняття, хоч це зовсім не означало, що така якісна, а головню богословська зміна відбудеться моментально. Про кризу міфологічної свідомості як трансформаційного світоглядного моменту також пізніше експлікував В. Ятченко («Метафізичні виміри переходу від міфу до казки»), в чому науковець бачив причину кристалізації міфологічних уявлень і їхнього переправлення до жанру казки. Перехід від язичництва до християнства займає певний період в історії, який відзначився двома вітварями, двовір'ям, дуалізмом вартостей, світоглядним синкретизмом, що особливо шкодило з обох боків. У біблійному лексиконі є поняття «літеплий» («А що ти літеплий, і ні гарячий, ані холодний, то виплону тебе з Своїх уст...»¹), що вважається найнебезпечнішим духовним станом, бо легко відділити істину від брехні, раціональне від вигадки, але значно важче з напівбрехнею та контамінацією цінностей.

Казки побутують у дуже різних варіантах, бо є творчістю народу, тому різні казкарі могли додавати щось нове, а щось свідомо відкидати, тому можемо навіть припускати певну християнізацію казкової традиції з того часу, як на Київській Русі відбулося Володимирове хрещення, деякі сюжети, мабуть, дістали нові форми. Та попри історичні зміни та конфігурації, казка несе до нас й багато міфологічного світогляду ще з язичницьких часів, тому нам слід певною мірою розділити ці два тісно переплетені світогляди в українському казкарстві, щоб отримати якомога якісніші результати наукової розвідки.

Мета магістерської роботи – дослідити власне християнський спосіб прочитання українських народних казок, виявити християнську концепцію в традиції українського казкарства. Мета магістерського дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

- а) розглянути і простежити вплив міфологічного світогляду в українському казкарстві;
- б) дослідити християнську морально-етичну проблематику в українських казках;

¹ Об. 3:16

в) проаналізувати вплив казки на виховання дитини;

г) розробити матеріали уроків з християнської етики з педагогічним використанням казок;

д) з'ясувати відмінності морально-етичних аспектів у різних видах казкової традиції відповідно до класичного поділу (казки про тварин, чарівні та соціально-побутові казки);

Об'єктом нашого дослідження є тексти українських народних казок, що ввійшли до фольклористичних збірників Миколи Зінчука («Дерево до неба»), Оскара Кольберга («Казки покуття»), Петра Лінтура («Казки одного села», «Зачаровані казкою»), Степана Пушика («Казки Підгір'я»), та ті, що впорядкував Микола Левченко («Казки та оповідання з Поділля в записках 1850–1860-х років»), Іван Березовський («Казки про тварин», «Геройко-фантастичні казки»), Олександра Бріцина («Соціально-побутова казка») та Ольга Яремійчук («Українські народні казки»). Додатково об'єкт нашого дослідження становить перекладна праця Ірини Железної, що виводить українське казкарство на міжнародний рівень, оскільки переклад з української на англійську нашої казкової традиції дозволяє іноземному читачеві черпати зі всесвітньої криниці народної творчості. Звичайно всіх казок української народнопоетичної традиції ми не могли охопити у цьому дослідженні та й не ставили це собі за завдання, оскільки фольклористичні записи тривають до сьогодні і щоразу стають відомими інші варіанти народних казок. Проте нам важливо було встановити головні морально-етичні тенденції, ідеї, наративи, вибудовуючи предметну християнську парадигму українського казкарства.

Предмет наукової розвідки – християнські педагогічні моменти в традиції українського казкарства. Оскільки казка, порівняно з християнством, історично зародилася дуже давно, тому серед розмаїття народної творчості, яка здебільшого сформована на найдавніших міфологічних уявленнях, потрібно виявити морально-етичну концепцію тотожну з поглядами християнства, які для сучасної дитини будуть етичними зразками і настановами у вихованні.

Теоретичне підґрунтя магістерської роботи сформоване на основі праць з фольклористики, міфології, християнської етики, педагогіки багатьох українських дослідників. Головні аспекти міфологічного світогляду розглядали в історії архаїчних вірувань розглядали – М. Костомаров («Слов'янська міфологія»), І. Нечуй-Левицький («Світогляд українського народу»), О. Потебня («Слово и миф в народной культуре»); жанротворення казки в контексті історії української літератури вивчали М. Грушевський («Історія української літератури») та В. Гнатюк («Вибрані статті про народну творчість»); народнопоетичне відображення архаїчних космогонічних уявлень в українській фольклористиці досліджували – В. Давидюк («Первісна міфологія українського фольклору»), В. Ятченко («Метафізичні виміри переходу від міфу до казки», «Мотив утрати Бога в українських казках»), М. Чумарна («Мандрівка в українську казку»); В. Балушок («Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян») через призму обряду ініціацій пояснював трансформації народного епосу, що дійшли до сучасності; виходячи з первісного міфологічного світогляду, пояснили зміст історичних релігійних змін як світоглядний перехід в народних уявленнях митрополит Іларіон («Дохристиянські вірування українського народу») та М. Попович («Світогляд давніх слов'ян»); загальні особливості жанру казки з'ясував І. Франко («Коли ще звірі говорили»), а пізніше його традицію продовжив М. Чорнопиский («"Царівна родом із високого, блискучого замку". Іван Франко про естетичну сутність народної казки»), критикуючи головні напрями в сучасному казкознавстві; виховний вплив казкової традиції з педагогічного боку головно підмічені у вибраних працях Г. Ващенка («Виховний ідеал»), С. Русової («Вибрані педагогічні твори») та сучасних дослідників К. Крутій та Н. Маковецької («Казкотерапія як засіб оздоровлення дітей дошкільного віку») та О. Прокопової («Казка як ефективний засіб збагачення морального досвіду школярів»); головні аспекти християнської етики викладені в праці С. Кияка («Християнська етика»). Зверталися також до суттєвих з боку теоретичних надбань праць визначних іноземних дослідників – В. Проппа («Фольклор і дійсність», «Історичні корені чарівної казки»), В. Анікіна («Руська усна народна творчість»), Є. Мелетинського

(«Герой чарівної казки»), Й. Ратцінгера «Віра – Істина – Толерантність», М.–Л. фон Франц («Психологія казки»), Г. Ді Зериґа («Християни і язичники»).

Методи дослідження – порівняльно-історичний, генетичний, типологічний, дедуктивний, філологічний.

Магістерська робота укладає міждисциплінарні зв'язки, позаяк лежить в площині морального богослов'я та міфології, наукові дослідження здійснені на стику фольклору та християнської догматики, педагогіки та психології, етнографії та християнської етики, теорії культури та історії християнства.

Робота є вартісною з боку **наукової новизни**, оскільки морально-етична проблематика у казках ще досі належно не була досліджена, лише є загальні поодинокі статті кількох педагогів, які в своїх працях загалом побіжно згадують про особливості морального аспекту в українській народній традиції казкарства.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, з яких два розділи теоретичні та останній – практичний, висновків, списку використаної літератури, глосарію та двох додатків. Додатки є методичними розробками з предмету «Християнська етика», у формі розгорнутого конспекту уроку подані практичні застосування казок як виховного матеріалу для учнів молодших класів. Перший і другий теоретичний розділи містять по два підрозділи. Перший розділ висвітлює наукову розвідку в двох площинах, зрештою в яких лежить і сама магістерська робота – з боку міфології та християнства. Другий розділ подає педагогічну специфіку вивчення казкової традиції, тому другій структурній частині цього розділу також представляє цілком самостійні методичні поради і вказівки щодо використання казок на уроках християнської етики. В останньому практичному розділі казки досліджені умовно хронологічно спочатку давній український казковий фольклор, а потім нові народнопоетичні надбання. Чому умовно хронологічно проаналізовані казки, тому що ми слідували за класичною системою класифікації казок і схилиємось до найпоширенішої наукової думки, що первісними були казки про тварин, оскільки вони здебільшого відображають тотемно-анімістичні погляди давніх слов'ян, потім

розвивалась чарівна казка, в якій також дослідники виокремлюють міфологічний світогляд, врешті створювались соціально-побутові казки, різновиди яких плідно народ творить і сьогодні. Відтак казки на тему християнської моралі також належать до соціально-побутових і створені порівняно пізніше.